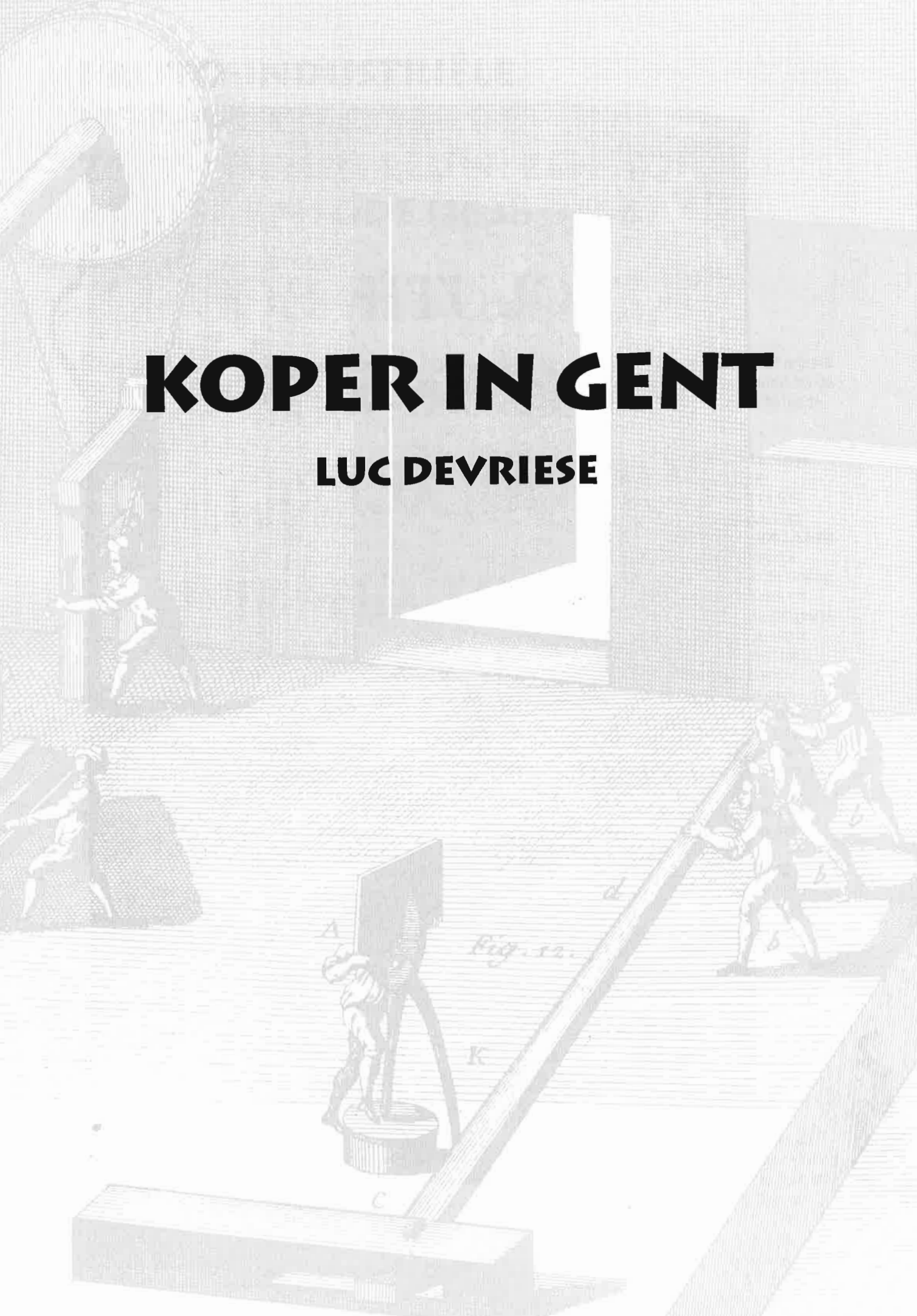

KOPER IN GENT

LUC DEVRIESE

PROTO-INDUSTRIËLE KOPERGIETERIJ IN DE ZEVENTIENDE EEUW: EEN KORTE GENTSE EPISODE (1638-1656)

DOOR LUC DEVRIESE

INLEIDING

Verschillende takken van industrie kenden in onze streken een proto-industrieel verleden.

De meest bloeiende en de enige die tot in de 19de eeuw en later succesvol bleven, behoorden tot de textielbranche¹.

Talrijke anderen verdwenen na min of meer lange tijd zonder dat ze zich ter plaatse ontwikkelden tot volwaardige industrieën. Tot deze tweede categorie behoorde de koper- en bronsnijverheid. Te Gent was dit de enige proto-industriële activiteit in de metaalsector.

Zoals bekend ontwikkelden de metaalnijverheid en de daarmee verbonden brandstofwinning zich in die tijd zeer sterk in andere streken, zoals in de Maasvallei en in het Henegouwse. Buiten de natuurlijk geschikte streken was er in de voor-industriële tijd alleen in bijzondere omstandigheden mogelijkheid tot ontwikkeling op dat gebied. Namelijk te Mechelen, naast Brussel zetel van belangrijke gouvernementele organisaties, zou er zich in de 16de en 17de eeuw een belangrijke klokkengieterij- en artillerieproductie ontwikkelen.

Hoewel er te Gent geen sprake kon zijn van dergelijke begunstigende factoren, is er daar toch een en ander gebeurd dat in die richting uitging. Een aantal documenten bewaard in Gentse stadsarchief² getuigen over het kortstondig bestaan van proto-industriële koperproductie in deze stad.

Het betreft hier één enkel bedrijf dat in 1638 aan de Minnemeers opgericht werd en dat

enkele jaren later aan de Ham nog een tweede vestigingsplaats bij kreeg. Deze kopergieterij werd reeds vermeld in beschrijvingen van de beurt en een catalogustekst over Gentse koperkunst³, zonder dat er verder veel aandacht aan geschonken werd.

De gegevens zijn echter relatief rijk⁴. Dit spruit voort uit het feit dat het bedrijf tot stand kwam na een overeenkomst met het stadsbestuur. De zaak was daarbij nog behoorlijk complex doordat er drie belanghebbende partijen mee gemoeid waren: een lokale ketelhandelaarsfamilie genaamd van Laerebeke, het stadsbestuur en geïmmigreerde vaklieden. De overeenkomst werd bovendien voortijdig afgebroken, wat tot gevolg had dat een en ander diende geregeld en opgeschreven te worden.

Deze geschriften tonen aan dat de onderneming duidelijk buiten het pre-industriële Gentse neringenkader viel en proto-industriële trekken vertoonde.

Speciaal aan dit aspect van het gebeuren wil dit artikel aandacht besteden.

DE FAMILIE VAN LAEREBEKE: KOPERGIETERS, KOPERSLAGERS, KOPERHANDELAARS

In een afzonderlijk schetsje over de nering van kopergieters en *ketelaers* (ketelslagers) wordt onder andere gehandeld over de exploten van een exponent van een belangrijke Gentse familie, de van Laerebeke's, die gedurende eeuwen werkzaam was in die branche. Hierbij duikt ook de naam Jacques van Laerebeke op. Zijn onderneming, die het onderwerp vormt van dit artikel en waarin ook nog zijn broer Lieven een minderheidsaandeel had⁵, was echter van een heel ander kaliber dan de ateliers en winkels van zijn collega's die nog helemaal in het stramen van de oude neringen pasten.

De 17de-eeuwse van Laerebeke's waren lang niet de eersten van die naam in dat beroep.

**RESOLUTIEBOEK DER
NEERYNGHE VAN
COPERSLAGERS DER
STADT GENDT, ANNI
1737-1781.
IN PERKAMENT
GEBONDEN
NERINGBOEK WAARIN
ALLE HANDELINGEN
WERDEN OPGENOMEN.**
(SAG, Reeks 164/1, repro C.
Hourrez)

RESOLUTIE BOECK
DER NEERYNGHE VAN
COEFERSLAGERS DER
STADT GHEENT.

1737.

781

2

Reeds in 1483-1484, leverde Jan (van) Laerebeke topstukken af voor de opsmuk van de collatiezolder en de vergaderzaal van de Keure⁶.

Zijn muurkandelaars en hun symboliek werden beschreven en verklaard in een bekende passage bij Marcus van Vaernewyck⁷. Nog tot in de 18de eeuw zou de familie in de branche actief blijven. Zo was een Pieter van Laerebeke halverwege de 18de eeuw werkzaam als koperslager met twee knechten en twee leerjongens⁸.

Dat sommige van Laerebeke's niet onvermogen waren, leren ons ook enkele grafschriften in Gentse kerken⁹. Alleszins in de eerste helft van de 17de eeuw had de tak die in dit artikel aan bod komt, te Gent en daarbuiten, tot in de Noordelijke Nederlanden toe, belangrijke connecties¹⁰.

HET STADSBESTUUR ALS INDUSTRIËLE PROMOTOR

De hoger vermelde *ketelaars* van Laerebeke hadden in de zaak die hier behandeld wordt, het stadsbestuur als belangrijke medespeler. De rol van deze instantie hierbij illustreert een heel bijzonder facet van de proto-industriële bedrijvigheid in onze streken: de lokale besturen waren vanaf de 17de eeuw zeer actief betrokken bij hun totstandkoming. Verhé-Verkein somt een indrukwekkende

reeks maatregelen op die namelijk door het Gentse stadsbestuur aangewend werden om de vestigingen van deze bedrijven te bevorderen¹¹.

De privé-initiatiefnemers, waarover verder meer, vroegen en verkregen van de stedelijke overheid inderdaad belangrijke voordelen bij het starten van hun bedrijf. Dit lezen we in de teksten¹² waaruit blijkt hoe de *daartoe ghecommiteerde schepepen* en de eerste secretaris van de Keure *na verscheijden vergaderijnghe yndelinghe (...) overeen gecommen en veraccordeert sijnde in de maniere naervolghende*, een substantiële bijdrage leverden om tot een goede start te komen.

De gevraagde en deels verworven voordelen die het stadsbestuur toestond, kunnen in twee categorieën ingedeeld worden: die materieel betrekking hadden tot de vestiging op een bepaald terrein, en die te maken hadden met de vrijstelling van diverse lasten. In de eerste plaats verkregen de initiatiefnemers het vrij gebruik van een stadseigendom, zijnde een meers, en een huis (of *huysijnghe*) gelegen aan de Minne-meersbrug¹³, en dit voor de tijd van 25 jaar. Op stadskosten moesten de daar liggende mesthopen geweerd worden en eveneens op stadskosten moest de oever *met gruyts gevult*

ende canten met stacketsels versekert. Eveneens mocht er op stadskosten aan de straatzijde een muurtje gebouwd worden *ter sulcker hoochde als schepenen voornompt sullen goetvinden*. Minder succes hadden de aanvragers met hun poging de stad er toe te bewegen ter plaatse een werkhuis van circa 17 meter lang, 10 meter breed en 7 meter hoog te laten bouwen. Alhoewel dit laatste verzoek geweigerd werd, zou er nog in hetzelfde jaar 1638 toch een belangrijke bouwsubsidie gegeven worden *tot secours van het erigieren van eenen muer in het huijs jehens de strate liggende ande voet van Minne-meersbrugge twelcke hem is gheaccordeert tot de nieuwe fabrique van coopergieterije*¹⁴. Hoewel de subsidie op het eerste zicht alleen bedoeld was voor een muur, was het bedrag ervan duidelijk aan de hoge kant¹⁵.

Bij de tweede categorie voordelen vinden we de in dergelijke gevallen gebruikelijke vrijstelling van *huysgelt* (huistaks), stedelijke *assijzen* (onrechtstreekse belastingen op productie, invoer en verkoop in de stad), *borgherlycke wachte, contributie ende logierijnghe van soldaten*. Ook de personeelsleden (de knechten) kregen vrijdom van contributie en wacht.

Het contract met de hoofdcontractant gold

voor 25 jaar. Bij sterfgeval en in gebreke blijven *van te continueren voorseide ampt ende negotie inde voorseide plaetse*, zouden alle bepalingen vervallen. De schepepen zouden (*indient hemlieden belieft*) de gebouwen die op kosten van de contractant ter plaatse opgetrokken waren, kunnen overnemen, of ze zouden de nabestaanden kunnen verplichten het terrein terug in zijn originele staat te brengen.

LOCALE FINANCIERS-EIGENAARS EN GEÏMMIGREERDE VAKLIEDEN

Afgevaardigden van de stad die de zaak onderzochten, hadden geen eenvoudige klus te klaren in de *verscheijden vergaderijnghe* die de oprichting met zich meebracht. De persoon die althans in naam als hoofdcontractant fungeerde, was namelijk een vreemdeling. Het betrof de Duitser Cornelis Rulandts (of Rulandt), zoon van Nicolas, die hier wilde *exerceren sijne conste ende ampt vande coperbatterije*¹⁶.

Deze Rulandts stond echter niet alleen. Als vreemdeling zou het anders wel heel moeilijk of onmogelijk geweest zijn om zo'n grote zaak op te zetten. Geen nood echter, hij had assistentie van *eenighe coopliden binnen deser stede* die actief waren in de *coophandel van coper*. Het betrof hier in de eerste plaats

4

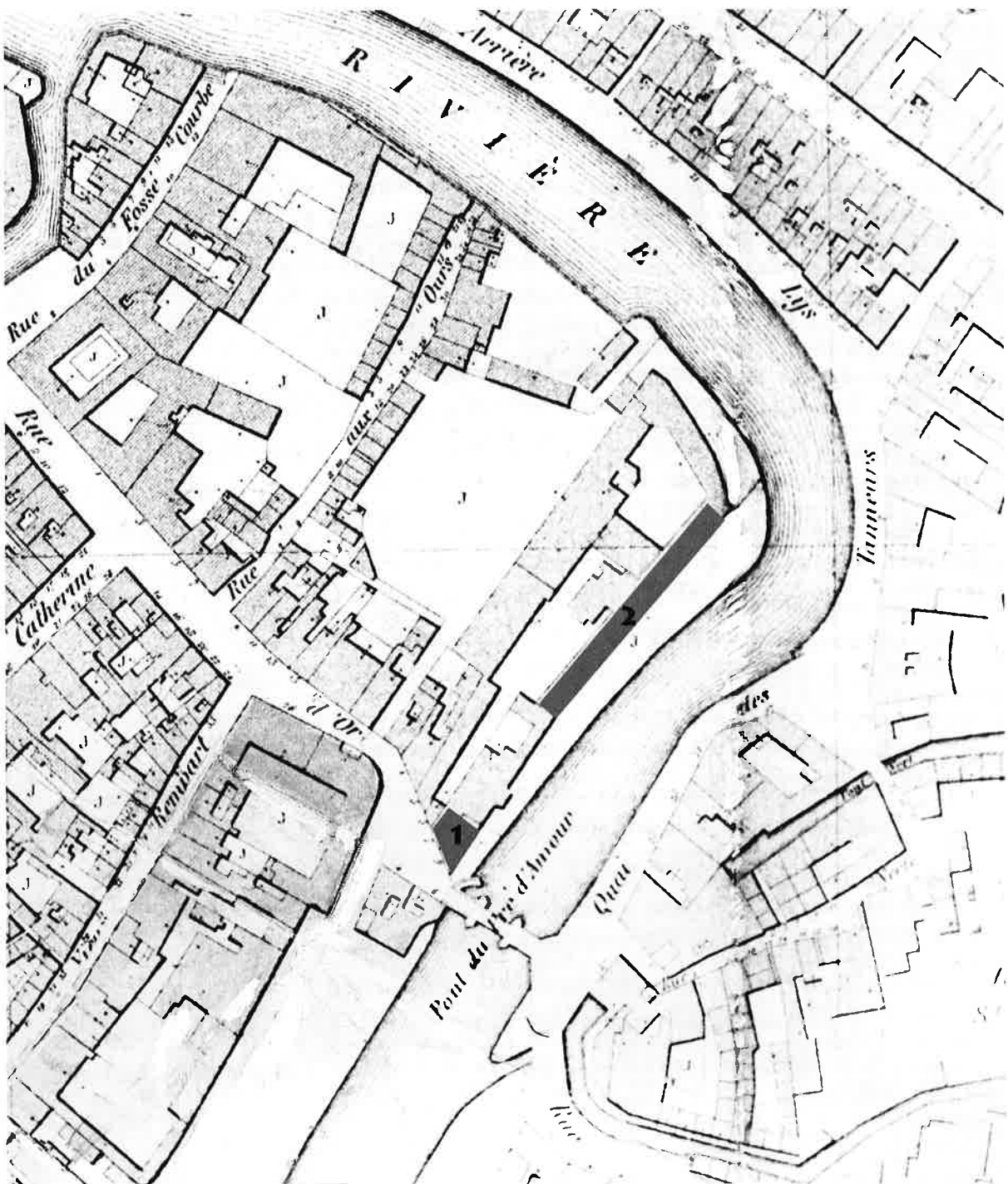

For several reasons...
The first reason...
The second reason...
The third reason...
The fourth reason...
The fifth reason...
The sixth reason...
The seventh reason...
The eighth reason...
The ninth reason...
The tenth reason...
The eleventh reason...
The twelfth reason...
The thirteenth reason...
The fourteenth reason...
The fifteenth reason...
The sixteenth reason...
The seventeenth reason...
The eighteenth reason...
The nineteenth reason...
The twentieth reason...
The twenty-first reason...
The twenty-second reason...
The twenty-third reason...
The twenty-fourth reason...
The twenty-fifth reason...
The twenty-sixth reason...
The twenty-seventh reason...
The twenty-eighth reason...
The twenty-ninth reason...
The thirtieth reason...
The thirty-first reason...
The thirty-second reason...
The thirty-third reason...
The thirty-fourth reason...
The thirty-fifth reason...
The thirty-sixth reason...
The thirty-seventh reason...
The thirty-eighth reason...
The thirty-ninth reason...
The fortieth reason...
The forty-first reason...
The forty-second reason...
The forty-third reason...
The forty-fourth reason...
The forty-fifth reason...
The forty-sixth reason...
The forty-seventh reason...
The forty-eighth reason...
The forty-ninth reason...
The fiftieth reason...

Handwritten signature and scribbles at the bottom of the page.

PAGINA 5: VRAAG VAN CORNELIS RULANDTS F^s NICOLAS, 'COPERMEESTER' OM HEM BINNEN GENT MET ZIJN FAMILIE EN KNECHTEN EEN WOONPLAATS TOE TE WIJZEN, WAAR HIJ ZIJN 'CONSTE EN AMPT VANDE COPERBATTERIJ' (KOPERSLAGERIJ) ZOU KUNNEN UITOEFENEN EN IMPORT VAN DURE EN AAN TAKSEN ONDERWORPEN MATERIALEN OVERBODIG TE MAKEN. ZIJN WERK VEREIST VAN HEM IMMERS ZWARE INVESTERINGEN. DAAROM VROEG HIJ ALS WEDERDIENST LEVENSLANGE VRIJSTELLING VAN TAKSEN EN BELASTINGEN. OM AAN DE VRAAG NAAR KOPER IN GENT TE KUNNEN VOLDOEN ZOU DIT 'NIEUWE WERCKHUYSEN ENDE MEULENS' VERGEN. HIJ VERWIJST NAAR JACQUES VAN LAEREBEKE ALS ZIJN LEVERANCIER VAN MATERIALEN EN OPDRACHTGEVER (ANNO 1638) (SAG, Reeks 533/111)

ONDER: BINNEN HET PRÉ-INDUSTRIEEL SITE 'DE BARAKKEN', WERD RECHTOVER DE KALKSCHUUR EN DE (OUDE) MINNEMEERSBRUG, IN DE 17DE EEUW EEN KOPERGIETERIJ INGEPLANT (1) WAARVAN HET CORPS MET HOGE SCHOORSTEEN TOT VER IN DE 19DE EEUW EEN GELIEFD ONDERWERP VOOR KUNSTSCHILDERS VORMDE. HET LANGWERPIG GEBOUW (2), NOG ZICHTBAAR IN GEVEL OP EEN OPMETING ANNO 1830, KAN OM ZIJN TYPISCHE BOUWWIJZE MET HET 17DE-EEUWS 'WERCKHUYSEN WORDEN VEREENZELVIGD. (SAG, uittreksel kadastraal plan Ghevaert & Van Impe 1875)

6

de hoger vermelde Jacques van Laerebeke die, volgens de verklaring van Rulandts, *verobligeert soude sijn hem maendelick te voorsiene van verscheijden materialen noodich tot het exerceren van tzelve sijne ampt ende oock tot het ontvanghen vande wercke die hi (...) zal maecken.*

Daarmee kon de vreemde ambachtsman zich verzekeren van vaste aanvoer en afzet. Of was het omgekeerd? Waren de lokale handelaars uiteindelijk niet degenen die de touwtjes in handen hadden¹⁷? Zoals we hoger al zagen behoorden de van Laerebeke's tot een familie die door woog in de lokale koperhandel. Vermoedelijk waren hij of zijn verwanten ook vroeger al actief in de productie van bellen of kleine klokken¹⁸. In elk geval kon hij meteen al, via Rulandts, zijn voorwaarden stellen aan het stadsbestuur: ook hij moest kunnen genieten van de lastenvrijdommen. Ze werden hem *ende sijn familie* effectief toegekend voor een periode van drie jaar. Jacques van Laerebeke zou na verloop van tijd in naam en effectief de bovenhand nemen in de onderneming, daarbij gesteund door zijn broer Lieven van Laerebeke.

Ook dit aspect van de zaak, de aanbrengh van vreemde vaklui, is een belangrijk kenmerk van zowel proto-industriële

als industriële ondernemingen. Hierin speelde de stedelijke overheid een actieve rol: de betrokkenen verkregen dan ook zonder moeilijkheden het poorterschap.

'DER DRITTE IN BUNDE': DE DUITSER CORNELIS RULANDTS

Cornelis Rulandts (of Rulandt) was een vakman van eerste rang. Enkele in de Sint-Baafskathedraal bewaard gebleven stukken laten toe dit te besluiten, maar stellen een dateringprobleem¹⁹. Elisabeth Dhanens dateerde een aantal koperen balusters van de nog bestaande koor- en kapelafsluitingen in de periode 1629-1632. Ze dragen de Gentse keurstempel, het meesterteken van C. Rulandts en in een enkel geval ook het jaartal 1629. Een koorlezenaar (de zogenaamde koorlezenaar van de acolieten), eveneens nog aanwezig in deze kathedraal, werd in het tweede kwart van de 17de eeuw gesitueerd²⁰.

Verschillende werken van Rulandts zouden dus te Gent gemaakt zijn nog vóór de vestiging van zijn bedrijf aldaar. De tekst van het *accort* tussen de kopergietier en het Gentse stadsbestuur is echter expliciet: hij zou zijn bedrijf, familie en werklui in 1638 naar Gent moeten overbrengen. Uit de verklaringen van de *copermeester* vernemen we dat hij, *grootte en sware oncos-*

ten zal moeten onderstaen omme vast quartier van Acken ende andere plaetsen, daer hij tzelve ampt hier voor gheeft ghexerceert binnen deze voorseide stede (Gent) te doen commen. Hij zou daarbij nog *verscheijden knechten* meebrengen die *van jonckx* bij hem werkten. Misschien was Cornelis Rulandts in onze streken al werkzaam en bracht hij pas in 1638 het bedrijf waaruit hij afkomstig was, volledig over naar Gent.

Zekerheid hebben we niet, maar het heeft er alle schijn van dat Rulandts met familie en personeel 'economische vluchtelingen' waren die wellicht over niet veel meer dan hun vakkennis beschikten. In die tijd woedde in grote delen van Duitsland namelijk de Dertigjarige Oorlog die onbeschrijflijk rampzalige gevolgen had. Zijn Gentse associés van Laerebeke daarentegen, dreven handel in een stad die zich in de voorbije decennia ongemeen krachtig hersteld had na de zestiende-eeuwse godsdienstoorlogen²¹. Alleen hadden zij ter plaatse vermoedelijk enkel ervaring met de productie van kleine huishoudelijke voorwerpen, terwijl de immigranten uit een gebied afkomstig waren waar alles voorradig was om het grotere werk aan te kunnen.

Lang zouden de van Laerebeke's echter niet kunnen profiteren van

dit vakmanschap. Rulandts stierf in 1641, amper drie jaar nadat de hoger beschreven overeenkomst met het Gentse stadsbestuur getekend werd. Hij werd opgevolgd door iemand die in de 17de-eeuwse documenten aangeduid werd als *meesterknecht* (zie verder), ook al een term die veeleer in een vroeg industriële dan in een neringcontext te situeren valt. In het oude ambachtenkader is zo een term een *contradictio in terminis*.

EN VERDER...

Blijkbaar had de kennis en het werk van de Duitser in die korte periode al vruchten gedragen. De zaak werd na diens dood met verve voortgezet en ze leek het lang te zullen volhouden en zelfs uit te breiden. In 1649 werd het contract met de Stad uit 1638 na *eenighe conferenties* met de schepenen verlengd voor *eenen anderen tijdt van dertich jaeren inganck nemende naer het expireren van de voorgaende XXV jaeren, twelcke wesen zoude den 26 Maerte 1663*²². De van Laerebeke's moesten er van dan af wel grondcijs voor betalen. Met zijn vier pond groot jaarlijks zou dit toen de tweede grootste cijs uit de Waterwijk zijn²³. De verdere tekst laat uitschijnen dat de koperlayers toen nieuwe bouwplannen hadden: *dies sal hemlieden gheorloft wesen de aude wercken ende edificien op*

te brecken, ende ooc ter straete te maeken den nieuwen ghevel ende weercken, by beede modellen ende quarte figurative uytghetrocken.

Jammer genoeg is er geen spoor meer te vinden van de twee gevelplannen (de beide modellen) en het grondplan (*quarte figurative*) waarvan in de tekst gewag gemaakt wordt. We mogen wel aannemen dat die bouwplannen toen inderdaad verwezenlijkt werden. Enkele hierna te citeren beschrijvingen en cijfers pleiten er voor.

LOKALISATIE OP TWEE PLAATSEN: DE MINNEMEERS EN DE HAM

In de in deze studie gebruikte documenten wordt het terrein waarop de gieterij gevestigd werd, aangeduid als Minnemeers, meers aan de Minnemeersbrug of gewezen *schuttershof*. Hiermee werd de zone aangeduid tussen de Minnemeersgracht en de Leie, komende van het stadscentrum aan de linkerkant van de Minnemeersstraat op het oude (1828) kadastraal nummer Sectie B nr. 4, ongeveer 35 are groot²⁴.

Deze laaggelegen zone bleef, net zoals de Minnemeers of Peirde-meers aan de andere zijde van de straat, heel lang een niet verkavelde gemene grond (*upstal*) in stadseigendom. In de 16de eeuw werd de schietbaan van de Jonge-Gilde van

Sint-Sebastiaan er ingericht²⁵. De schuttersgilde overleefde echter de godsdienstroebelen niet en het terrein werd in het laatste kwart van de 16de eeuw en tot 1638 door de stad in pacht gegeven aan blekers²⁶. Toen de onderhandelingen tussen de stad en de koperondernemers tot een goed einde kwamen, werd de overeenkomst met de toenmalige pachter, de bleker Lieven Naudts zonder veel omwegen opgezegd. De man die normaal nog twee jaar te goed had, moest het terrein binnen de veertien dagen ontruimen, mits een opzeggingsvergoeding.

Maar dit was niet de enige locatie van het bedrijf. Ook hierin herkennen we het proto-industriële karakter van de onderneming. In 1640, twee jaar na het starten van de gieterij aan de Minnemeers, verwierf Jacques van Laerebeke nog een andere vestiging, een slijpmolen met waterdrijfkracht, in de Ham aan de overzijde van de Leie²⁷. Hij zou er een kopermolen of koperslagerij inrichten. Deze was gelegen op een grachtje aan de rechterzijde van de huidige straat op het oude (1828) kadastrale nr. Sectie D nr. 315bis. Hierop komen we verder terug.

DE KOPERGIETERIJ AAN DE MINNEMEERSBRUG

Over de kopergieterij van Jacques van

Laerebeke zijn we heel wat beter ingelicht dan over zijn slijpmolen, dit dank zij twee documenten die opgemaakt werden in 1658, twee jaar na het overlijden Jacques van Laerebeke. Het belangrijkste is een acte van de stedelijke *erfscheiders* Maximiliaan Reynacx en Tobias d'Oosterlinck, die daarbij (uitzonderlijk!) nog versterking kregen van de meester metselaar Adriaan Brouckaert en de meester timmerman Pieter van de Voorde²⁸. Deze heren hadden de opdracht gekregen zich te begeven *int copershuus staende ande Minnemeerschbrugghe omme te prijsen aldaer alle de nieuwe metswercken, temmerwercken, ticheldaken, pannedaken, iserwercken, ghelaesevensters...* (en ook) *de oudde huusaigen die daer by te vooren sijn gheweest.*

In de eerste plaats was er een woonhuis met handelsruimte, dat als volgt omschreven wordt: *de groote salette (salon) jeghens de keukene mitsghaeders het comptoir annex de groote salette met de vaulte (voute: halfverdieping, meestal boven een kelder) dienende voor een kelderken up de zuutzyde tot jeghens het giethuus.* In de *salette* was er een *schauwe met marbre stantbeilten schaumantele*²⁹. Verder waren er zolders en *kassijnen* met glasvensters in de *salette* en in het *comptoir*. Het huis dat gedekt was met de

toen gebruikelijke tichels (bijna platte pannen), moet dus aanzienlijk tot luxueus geweest zijn. Het was gelegen aan de zuidzijde van het terrein aan de straat en het werd vermoedelijk gebouwd in 1649 (zie onder de titel 'Het einde').

Het giethuis was aan de Leieoever gelegen. Vermoedelijk was dit geen afzonderlijk gebouw, maar inbegrepen in het woonhuis *annex het comptoir van de groote salette lancx het water.* Het had eveneens een tichel dak, er waren *ghelaezen* (vensters) en ijzerwerk, en enkele kenmerken die we niet goed kunnen thuisbrengen: er is spraak van *placterije inde schauwe met het wijnthaes ende twee sleepen* (sleeptouwen?) *vaste as twijnthaes met deminiteyten van binnenwerck tot dienste van het ghiehuus.* Waarschijnlijk werd hiermee een hijswerk bedoeld met windassen, een vaste as en een katrol. De merkwaardige vermelding van *placterije inde schauwe* duidt misschien op een bijzondere ovenconstructie.

Niet ongewoon voor die tijd is dat de kopergieter ook nog als brouwer of *menagiebrouwer* actief was. Er was een *brauwerije mette keukene staende op de noortsyde jeghens den ghevel vande salette.* De brouwerij was geoutilleerd met een *brauketel ende coelback, weerckcuypen en een loode gote.*

Dit was vermoedelijk een apart gebouwtje dat tegen aan het huis annex gieterij gelegen was op de plaats waar aan einde van de 18de eeuw het woonhuis van de suikerraffineerder Vandewoestijne zou verrijzen.

Een vierde categorie onroerend goed ter plaatse bestond uit een *packhuys met pannen ghedeckt*, een nieuwe voorpoort *met een vensterken aldaer*, houten aanbouwsels, een *houten cot* een vervallen brugje en een *houten secret*.

Niet vermeld in deze opsomming zijn de werken die de kopergieters aan de Leieoe-

ver lieten uitvoeren. Zij namen geen genoegen met een staketsel op stadskosten aangelegd (zie hoger) maar bouwden een kaai-muur²⁹. De constructie ervan was geen eenvoudige zaak. Hiervoor moest onder meer het water van de Leie, via de schotten aan de Rode Toren gedurende een aantal uren op een gunstig peil gebracht worden³⁰.

DE KOPERMOLEN, ALIAS SLIJPMOLEN AAN DE HAM

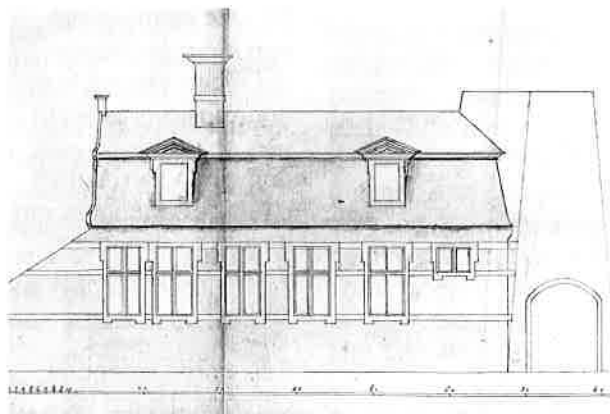
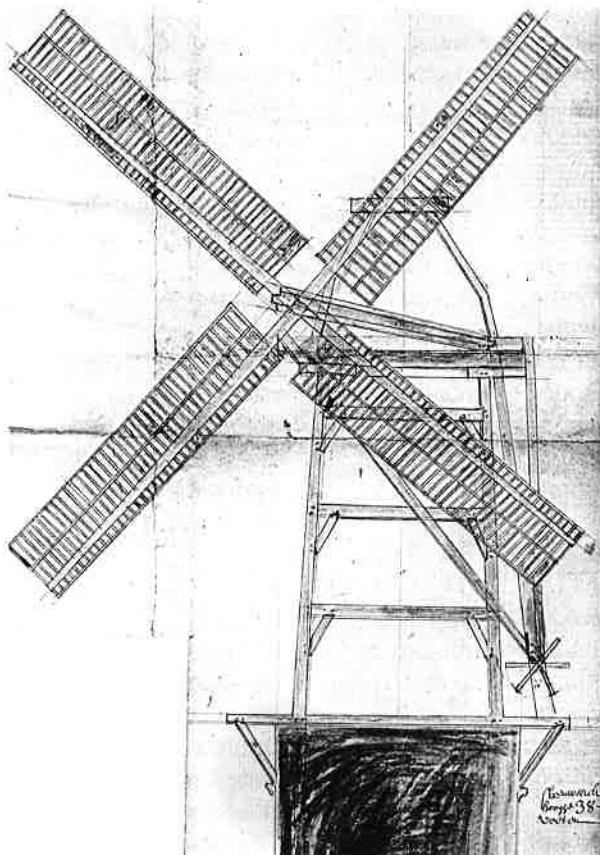
De slijpmolen aan de Ham, aan de overzijde van de Leie, werd in 1513 door Jan Vanden Berghe, *smet*, opgericht³¹. Deze slijpmolen en een andere water-

molen³² zijn zeer goed herkenbaar op het welbekende panoramisch uitzicht op Gent uit 1534. Volgens Diericx werd hij oorspronkelijk aangewend *pour éguiser des armes blanches* (om blanke wapens te slijpen)³³.

In 1640 werd Jacques van Laerebeke er gebruiker van een stukje grond waarvoor *eenen nieuwen cheyns neffens den (...) slijpmeulene* gecreëerd werd³⁴. hij verkreeg bovendien toelating om te mogen *ghebruyken de voorseide husaise met diversche reserve*. Doordat hij echter die activiteit zou uitoefenen in een gebied dat eeuwenlang betwist

**DE KOPERGIETERIJ
AAN DE
MINNEMEERSBRUG
MET DE HOGE
SCHOORSTEEN VAN
HET VOORMALIGE
GIETHUIS, LINKS.**
(SAG, A.G./L.128-9c)

DE WATERMOLEN OP DE HAM "VAN OUDSHER GENOEMD DEN COPEREN ENDE OOCK DEN SLIJPMOLEN OP DE MEULEBEKE HEUREN OORSPRONCK NEMENDE UIT DE RIVIERE DE LEIE BENEDEN DE MINNEMEERSCHEBRUGGHE", BEGIN 18DE EEUW EIGENDOM DER FAMILIE D'HANE, WERD IN 1716 OVERBOUWD MET EEN WINDMOLEN (DE OUDSTE STELLINGMOLEN BINNEN GENT), TWEE JAAR LATER UITGEBREID MET EEN MOLENAARSWONING (BOVEN)
(SAG, Reeks 535, 18de eeuwse bouwaanvragen)

werd tussen de Stad en de Sint-Baafsabdij en daarna de Gentse bisschop, kwam het al vlug tot een proces voor de Raad van Vlaanderen³⁶.

Hem werd aangewreven dat hij de waterhuishouding van de zone door zijn werken zou in de war sturen. De koperslager en de bisschop kregen opdracht een opwindbare schuif te plaatsen *anden mondt vant canael commende van onder den Duyckedamwal*.

Ze moesten het ook bewaken en *gouverneren*.

Of de molen lang functioneerde voor het slaan en *gheriefene* van koper is ons niet bekend.

Evenmin weten we iets specifiefs over de activiteiten die van

Laerebeke er uitoefende, of over veranderingen die hij er eventueel aanbracht. De bewaarde stedelijke notities betroffen hier immers een grondverhuur, meer bepaald een *vercijnzing*, waaromtrent geen gedetailleerde contracten dienden opgesteld te worden.

De oorspronkelijke watermolen werd in 1716 verhoogd met een windmolen³⁷.

Hij werd toen nog aangeduid als *vanouds genoemd den Coperen ende oock den Slijpmeulen op de Meulebeke haeren oorspronck nemende uit de riviere de Leie beneden de Minnemerschebrugge*.

PRODUCTIE

Naast de hoger beschreven kunstwerken uit de Sint-Baafskathe-

draal (onder voorbehoud omwille van de dateringproblemen), weten we met zekerheid dat er geschut en klokken gegoten werden. Wellicht werden er alleen in de aanvangsjaren, toen Rulandts nog leefde, kunststukken gemaakt.

In de periode 1646-1647 werden er verschillende overeenkomsten gesloten tussen de Stad (de schepenen van de Keure) en de gebroeders Van Laerebeke *tot het ghieten van canons*. De tijden waren ernaar. De Spaanse Nederlanden hadden vooral in 1643-1647 zwaar te lijden onder Franse en Hollandse invallen. In 1643 was Gent ternauwernood ontsnapt aan een inname door de

troepen van de Verenigde Provinciën, dank zij een inundatie³⁸.

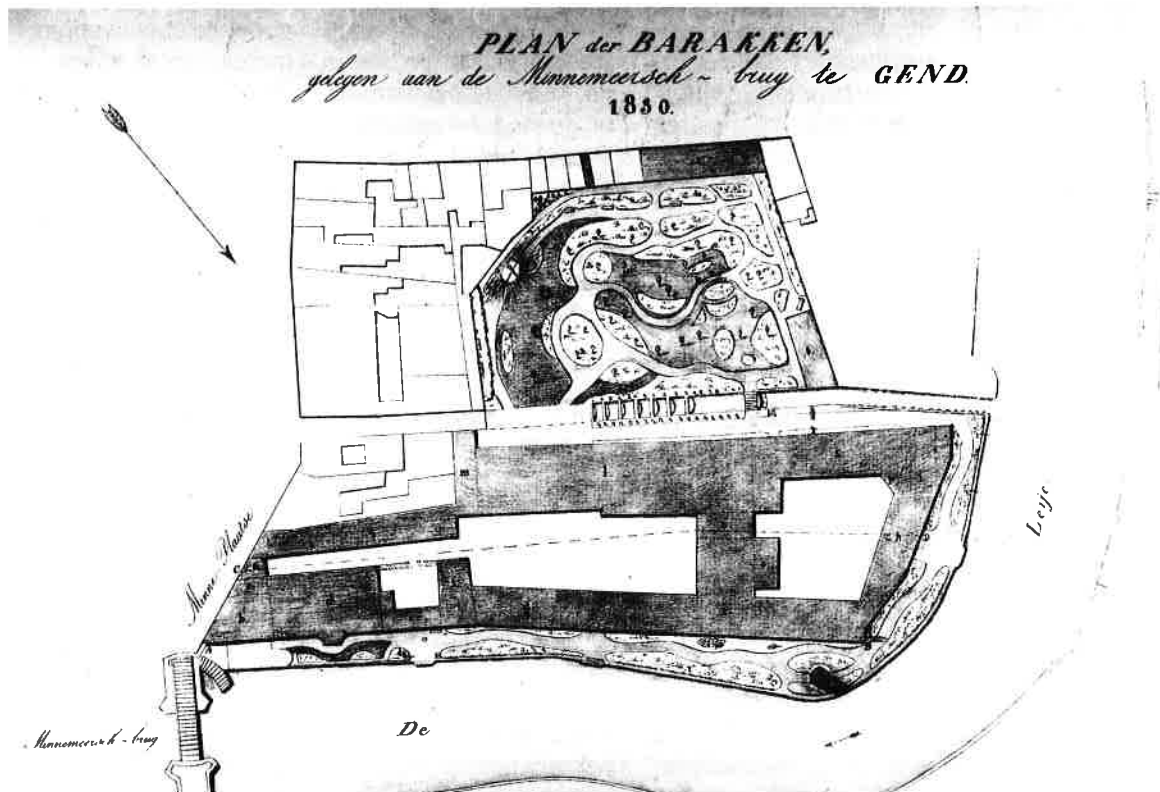
Voor al de verdedigingswerken diende de Stadskas tot op de bodem te gaan... en verder. In een tekst uit 1646 betreffende een factuur van 450 pond luidt het als volgt: *De Stadt schuldig synde aan Jacques van Laerebeke, coopman alhier, tot het gieten van een stuck geschut van metael schietende thien ponden tfiere, ten dienste deser voorseyde stede*.

Maar er diende nog eventjes geduld geoeft te worden: het stadsbestuur *jeghenwoordigh onversien synde van gaude penninghen om de voorseyde somme prompten te furnieren, so ist dat sy met (...) ende consent vanden*

KADASTRAAL PLAN VAN DE INDUSTRIEZONE 'DE BARAKKEN' OP HET EINDE VAN DE GOUDSTRAAT. UITERST LINKS TEGEN DE (OUDE) MINNEMEERSBRUG SITUEERDE ZICH OOIIT DE KOPERSMELTOVEN VAN DE VAN LAEREBEKES

(SAG, A.G./L128-6, repro C. Hourez)

Sr. van Laerebeke hebben beloft de somme 450 Lb. (pond) op te leggen en te betaelen binnen een half jaar naer date deser mette croose (intrest) van diere (daarvan) ten advenante vanden penninck XVI (aan 6,25%).

Ook in munitie diende voorzien te worden: de Stad sloot dan ook een koop met Jacques ende Livinus van Laerebeke, coopliden binnen Ghendt, voor den nombre van veertien duizend ponden geschutstoffen, waaraf hemlieden de betaelijnghe sal ghedaen worden ter leverijnghe ten advenante van 21 grooten (voor) elc pont in de stats waeghe ghelevert. Wellicht werd die munitie niet in de gieterij gefabriceerd,

iets wat de toevoeging coopliden lijkt te suggereren.

Het Verdrag van Munster dat in 1648 een einde maakte aan de vijandelijkheden, werd in de stad, zoals blijkt uit de verhalen van Justus Billet, enthousiast begroet. Voor de kanonnenfabrikanten en wapenkoopliden die de gebroeders Van Laerebeke inmiddels geworden waren, was dit daarentegen allicht een zware tegenvaller. In de stadsrekeningen vinden we buiten een enkele betaling in 1648 tot het gieten van de stucken canon tot dienste deser stede, in de daarop volgende jaren geen spoor meer van betalingen aan de van Laerebeke's³⁹.

Na die episode diende een omschakeling te

gebeuren. En effectief, in die periode is er sprake van productie van klokken, een artikel dat wellicht al eerder aan bod gekomen was in het bedrijf. In sommige documenten die opgemaakt werden bij de liquidatie, werd de onderneming de clockgieterije genoemd: ghestaen ende ghelegghen binnen deser stede tusschen de Minne-meerschbrugge ende Bellemaekersbrugge⁴⁰. We vernemen iets over de productie daarvan in een verzoekschrift dat de voormalige meester-gast van Jacques van Laerebeke in 1657, één jaar na het overlijden van zijn baas, tot de stadsoverheid richtte om niets minder dan de weerck ende poorteclocke hanghende op het Beelfroot te mogen gieten. Hij was capabel

ende bequaem, want hij had heel wat ervaring opgedaan in de 15 jaar dat hy ghewoont heeft met wijlent Jacques van Laerbeke als meesterknecht ghedurende het gieten van het canon van dese stad, hebbende hy... onder andere ghegoten ende ghemaekt de groote clocke vande Abdije van St Pieters binnen deser stede⁴¹, ende vande Prochie van Nazarette, die ghereputeert zijn voor schoone ende ware clocken van soon (son: geluid) ende accort⁴².

De taak werd echter toegewezen aan Augustijn Lefebure die (het verdere verhaal is bekend⁴³), tot tweemaal toe jammerlijk mislukte in een opdracht, die uiteindelijk door de 'buitenlander' Pieter

Hemony tot een goed einde gebracht werd. Meer dan waarschijnlijk dienen de klokken en het geschut eigenlijk beschouwd te worden als atypische uitschietters in de productie. Hoewel er geen documenten voorhanden zijn die dat staven, mag aangenomen worden dat de plaatselijke ketelslagers zich voor hun basisproduct bevoorraden bij het bedrijf. De combinatie van de kopergieterij met een -slagerij wijst daar op. In een afzonderlijke bijdrage wordt beschreven hoe in een enkele lokale ketelslagerij in die jaren een voorraad aanwezig was van zowat 1300 kg. koperplaten, die reeds in ketelvorm geslagen waren (*onghebonden keetels*). Hieruit kan men afleiden dat dit type product vermoedelijk het voornaamste materiaal was dat er gefabriceerd werd. Ook het feit dat de van Laerebeke's van origine ketelslagers en handelaars in ketels waren, duidt in die richting.

FINANCIËN

Het is niet eenvoudig vat te krijgen op de financiële kant van de onderneming. Eén aspect van de zaak, de immobilienwaarde en de meerwaarde ervan die de Van Laerebeke's er realiseerden, kunnen we alvast goed omschrijven. Toen de stadserfscheiders⁴⁴ in 1638 de opdracht kregen over het doen *prijzen* (schatten) *de huysinghen van de bleekerij ghestaen ende gheleghen by de*

Minnemeerschbrugge toebehoorende deser stede, schatten zij de waarde van *alle de huysinghen ende woonsteden van de voorn. bleekerij ende looghuus (...) die quaet ende bouwvallig zijn*, op 1000 gulden (bijna 170 pond).

Wanneer de erfscheiders 20 jaar later opnieuw aan het werk togen om de kopergieterij te schatten, produceerden ze de voor die tijd zeer gedetailleerde beschrijving⁴⁵ die ons toeliet hierboven de gieterij en de bewoning aan de Minnemeerschbrug vrij goed te beschrijven. De waarde ervan werd, onderverdeeld in drie artikels, geschat op respectievelijk 907 pond 10 groot, 150 pond 8 groot en 664 pond, namelijk samen 1721 pond 18 groot. Daarbij diende nog gerekend te worden een afzonderlijke prijs (schatting) van het voor een soortgelijk bedrijf zo belangrijke brandhout die door twee andere schatters uitgevoerd werd. Al het *groeijende hout soo wel boomen als haeghen* werd geschat op 155 pond 18 schellingen 8 groot. Het *ligghende hout* werd geschat op 132 pond 11 schellingen 3 groot. De koperindustrie had de waarde van de onroerende goederen en het hout aan de Minnemeersch in amper 20 jaar tijd dus meer dan vertienvoudigd. Jammer genoeg beschikken we niet over soortgelijke gegevens

over de slijpmolen aan de Ham. Andere, allicht zeer onvolledige informatie over de geldelijke waarde van de productie, kan afgeleid worden uit de stadsrekeningen. Voor de levering van geschut en munitie werd er in de jaren 1646 – 1648 in totaal 1118 pond betaald aan de beide broers.

Het bedrijf was lang niet het enige bezit van de familie van de gebroeders van Laerebeke. Nadat Jacques gestorven was, werd een staat van goed opgemaakt⁴⁶ waarin een aanzienlijke reeks akkergronden en meersen opgesomd werd, die in zijn bezit waren in een achttal verschillende parochies in Oost-Vlaanderen, samen met een groot aantal renten. Weliswaar waren de meeste van deze landbouwgronden veeleer klein van oppervlakte en was een aantal ervan zelf belast met renten. Alles samen werd de waarde van het goed dat de vier kinderen van Jacques erfden, geschat op iets meer dan 5000 pond. Daarbij diende nog een goede 2800 pond geteld te worden uit hun moeders erfenis, die onverdeeld gebleven was. Hierbij was de kopergieterij en -slagerij niet begrepen. Die zou nog eens 900 pond opbrengen (zie verder). Dit brengt het totaal op een niet onaardig bedrag van 8700 pond. Ter vergelijking: de Stad betaalde tijdens een periode van zes maan-

den in 1654-1655, één jaar voor de dood van Jacques, in totaal iets minder dan 1000 pond voor alle stadswerken, materialen en lonen inbegrepen⁴⁷. Een geschoold werkmans (gezel) verdiende toen ongeveer 50 pond per jaar. Het familiefortuin was dus 174 dergelijke jaarlonen waard.

Tenslotte mag ook gesteld worden dat de familie in die periode bepaald luxueus leefde. Zoals hoger vermeld, permitteerde Jacques van Laerebeke zich, naast zijn bedrijfsmatige investeringen, *een schauwe met marbre stantbeilten schaumantele* te installeren in zijn huis. Een verder mischien wat eigenaardig staaltje van de goede sier die er gemaakt werd, is de rouwmaaltijd die bij de begrafenis van Anna van Hulthem, de vrouw van Jacques, in het sterfhuis zelf gehouden werd. Hiervoor werd niet minder dan 34 pond uitgegeven⁴⁸.

Een cijfer dat pas inhoud krijgt wanneer het vergeleken wordt met bijvoorbeeld het jaarloon van een ongeschoold arbeider (diender), dat voor die tijd op 25 pond berekend kan worden⁴⁹. Dat was in 1646, toen er aan de Minnemeerschbrug goede zaken gedaan werden in oorlogsomstandigheden.

HET EINDE

De verlenging van het contract tussen de kopergieters en de stad in 1649 (voor 30 jaar

**DE RULANDTS
VESTIGDEN ZICH ALS
ECONOMISCHE
VLUCHTELINGEN
BUITEN HET DRUKKE
STADSCENTRUM. ZE
KREGEN GEMENE
GROND AAN DE
MINNEMEERS
TOEGEWEEZEN. LEDEN
VAN DEZELFDE FAMILIE
ZOUDE ZICH VANAF
HET EINDE VAN DE
17DE EEUW OOK IN
ANDERE
BEDRIJFSTAKKEN
MANIFESTEREN. DIT
'OPTREKJE' MET
UITKIJKTOREN IN DE
OUDE VEST AAN DE
ZUIDZIJDE VAN DE
MINNEMEERS WAS VAN
BLAUW- EN
ROODVERVER
ROELANDTS.**

(SAG, A.G./L.128-10a)

vanaf 1663), zou zeven jaar later in 1656, toen de hoofdfiguur Jacques van Laerebeke stierf, even voorbarig als overbodig blijken. De zaak werd drie jaar later geliquideerd nog voor de verlenging kon ingaan. Een tekst die in 1659 opgemaakt werd⁵⁰, leert ons dat de stad uiteindelijk de gebouwen ter plaatse voor 900 pond overnam. Het bedrijf was toen niet meer in werking: de tekst spreekt van *de groote gieterije die ledig staet*. Volgens sommigen werd de firma door afstammelingen van Jacques of Lieven tot aan het einde van de 18de eeuw in stand gehouden⁵¹. Vermoedelijk gebeurde dat echter op andere plaatsen in de stad. Aan de Minne-

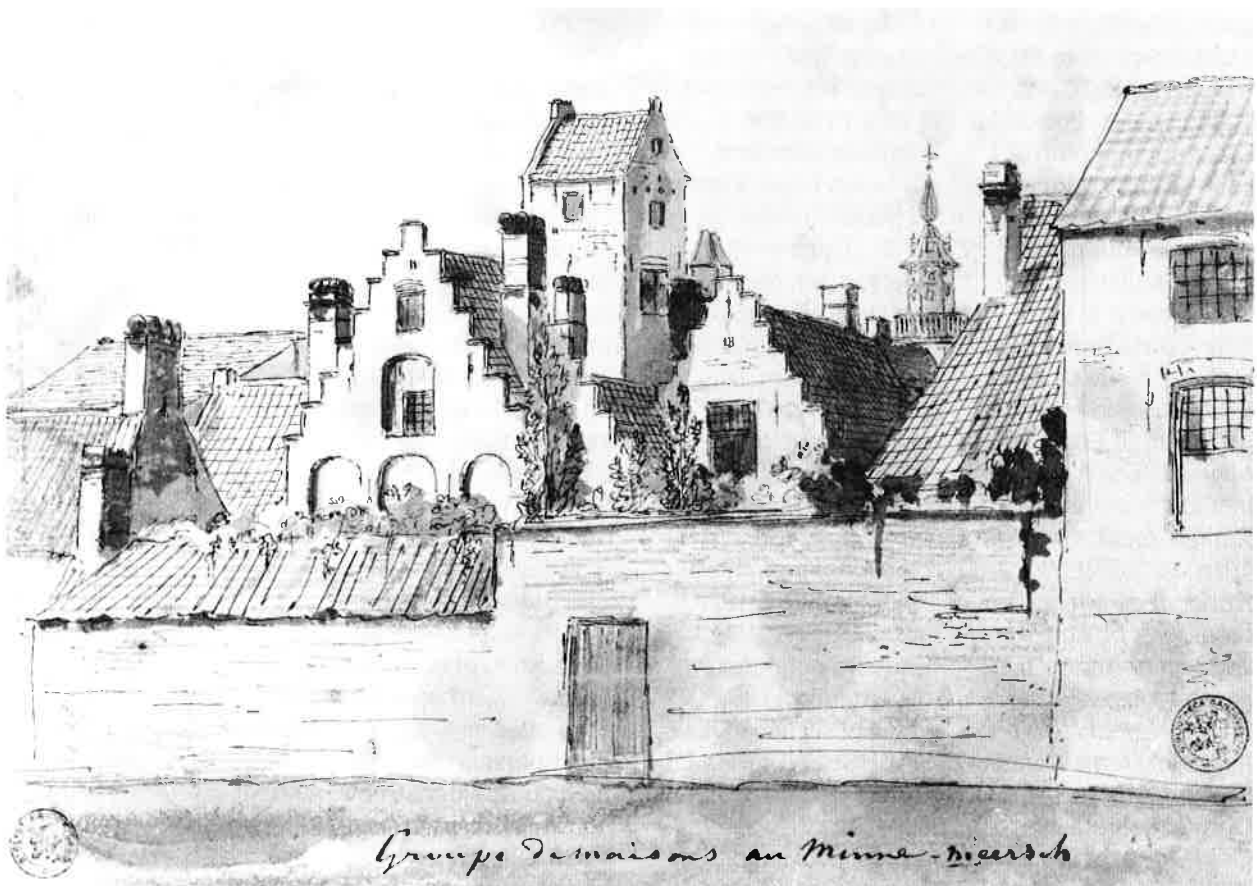
meers verdween de naam van Laerebeke na de dood van Jacques en de hierboven beschreven liquidatie van het bedrijf waarvan hij de hoofdaandeelhouder was.

Geen enkele onderneming van dien aard werd nog opgezet in Gent. De geelgieterij ging met het vorderen van de 17de eeuw ook elders teloor en was nagenoeg onbeduidend geworden aan het begin van de 18de eeuw⁵².

Andere metaalindustriën konden in Gent evenmin gedijen. Het zou nog ruim anderhalve eeuw duren tot er in deze stad met de oprichting van de Phoenix werkhuizen aan de Brugsepoort opnieuw een metaal-

nijverheid van betekenis ontstond. Deze kon echter onder een ander gesternte beginnen, een veel grotere omvang aannemen en ook behoorlijk langer standhouden⁵³.

Toch zou ook nog lang na het einde van het koperavontuur een belangrijke getuige overblijven van deze activiteit aldaar: namelijk het indrukwekkende silhouet van de gieterij, annex woonhuis, en meer bepaald de monumentale centrale schoorsteen ervan⁵⁵. Alleen was er niemand meer op de hoogte van de betekenis van dit jammerlijk verloren gegane relict waarvan er talrijke afbeeldingen bekend zijn. Het gebouw was gedeeltelijk als woon-

Groupe de maisons au Minne-meers

huis geïntegreerd geworden in het grote industriële complex dat vanaf het einde van de 18de eeuw het hele terrein zou innemen⁵⁶. Net voor de afbraak in 1923 onderzocht Alfons van Werveke de schoorsteen, vermoedelijk in opdracht van wat heden de Commissie van Monumenten en Stadsgezichten heet. Een schets en foto's zijn bewaard gebleven in het archief van deze commissie⁵⁷. De stijl en bouwtechniek van de schouw zijn verenigbaar met de hier teruggevonden bouwdatum, medio 17de eeuw⁵⁸.

NOTEN

¹ VERHE-VERKEIN, H. *De nieuwe nijverheden te Gent in de 17de en 18de eeuw*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Nieuwe reeks, Gent, 1944, Jg. 1, p. 205-222. Deze auteur somt 17 zeer verscheiden nijverheden op, waaronder de kopergietery, die in de 17de en vooral in 18de eeuw te Gent ingevoerd werden of er duidelijk nieuwe ontwikkelingen kenden

² VERMEULEN, J., *De Minnemeersch te Gent*. In: *Oost Vlaamsche Zanten*, Gent, 1941, jg. 16, p. 85; DESEYN, G., *Rondom de Minnemeerschgracht: ontwikkeling van een vroeg-industriële site*. In: *Industrieel Netwerkmuseum Gent. Wandelingen 1*. MIAT-VIAT en Gemeentekrediet, Gent, 1989, p. 33); HOLLEBOSCH-VAN

RECK, *Koper en brons*. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel 3 p. 307; DUVERGER, E., *De kunstnijverheid tot 1800*, in: *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 327.

³ De meeste, maar lang niet alle papieren werden verzameld in het Stadsarchief Gent (hierna SAG) in de Reeks 535, Koper. Een beknopte chronologische schets van de hier behandelde geschiedenis bevindt zich in SAG, Nota's van der Haeghen. Kopergieten N2 (met bijzondere dank aan Daniël Lievois en Leen Charles die ons attent maakten op enkele andere belangrijke stukken).

⁴ Bij het overlijden van Jacques was Lieven voor 1/3 eigenaar van de kopergietery en de overige huizingen ter plaatse (SAG, Reeks 533 nr. 111).

⁵ VAN TYGHEM, F., *Het stadhuis van Gent*. Verhand. Acad. Klasse Schone Kunsten, jg. 40, nr. 31, Brussel 1978, deel I, p. 89, deel II, p. 138; HOLLEBOSCH-VAN RECK, Y. *Koper en brons*. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*. Deel III, Gent, 1975, p. 324.

⁶ VAN VAERNEWYCK, M. *Spiegel der Nederlandsche Audtheyt*, Ghent, 1568, f. 122.

⁷ SAG, Reeks 153 nr. 3 Enquête neringen en nijverheden 1738.

⁸ KERVYN DE VOLKAERSBEKE, PH., DE SAINT GENOIS, J. *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen*. *Sinte*

Michielskerk, nr. 48, p. 154, *Sinte Jacobskerk* nr. 97, p. 154, Gent, 1858.

⁹ Jacques van Laerebeke was gehuwd met Anna van Hulthem (SAG, Reeks 332, Minuten van staten van goed nr. 97, bundel 9). Andere familieleden waren Pieter van der Muelen, *coopman woonende tot Rotterdam*, Pieter Melis *woonende tot Antwerpen* en Jan Melis, advocaat bij de Raad van Vlaanderen te Gent (SAG, Reeks 301, Jaarregisters van de Keure nr. 164, 9 oktober 1659 – geen foliëring).

¹⁰ VERHE-VERKEIN, H., 1944, p. 210-211.

¹¹ SAG, Reeks 533, nr. 111, tekst van het *accort* van 17 Maart 1638.

¹² In sommige teksten in het SAG, Reeks 533 nr. 111 wordt gespecificeerd *tusschen de Bellemaekers ende Minnemeerschbrugge*. De Minnemeerschbrug was de brug over de Leie die toen meer stroomopwaarts gelegen was in het verlengde van de Goudstraat en de Groenbrugstraat. Met de Bellemakersbrug werd hier klaarlijk de brug over het Minnemeerschgrachtje bedoeld, alhoewel die naam volgens DE POTTER (*Gent van den oudsten tijd tot heden*, Deel 6, Gent, 1892, p. 472) in die tijd gebruikt werd voor de brug over de Otto-gracht tussen de huidige Speldenstraat en de Goudstraat. Het huis dat Lieven van Laerebeke bewoonde, dat

IN 1647 REES EEN GESCHIL TUSSEN HET BISDOM VAN GENT, EIGENAAR VAN DE BLEEKWEIDEN TUSSEN DE SINT-JORISBRUG EN DE STADSVESTEN BIJ DE DAMPOORT, EN JACQUES VAN LAEREBEKE, KOPERGIEETER EN EIGENAAR VAN DE WATERMOLEN OP DE DUYCKEDAM (HAM) OMTRENT DE AFWATERING VAN DE MOLEN VIA DE OUDE LEIE.

(SAG, Reeks 533/111, repro C. Hourez)

fortificatiën

1644

Dingelke daer
vullegen de
dam poort
ende
nuyde poort.

[Large handwritten flourish or signature]

Leo Inoco, gerefeh was Inden Jaer van 1644
tusschen sijn Heerzooft dieh Inoco de siek stede van
Sint. als procuratoris van sijn meerschen liggende
Bnyten de verfeh die siek stede tusschen de
Duychedam daer tusschen streckende tusschen de
Dampvoorte ende nuydepoorte teke er liden zyde
ende factquik van laek beke te andere teke caufch
dat hy manicheit hebben verstride te
sijn in wosseffu van te gebietch de suatie ende
afloop van het waertek van sijn meerschen die
der gemetste Canaelch het eerste liggende
vond die voors³ duychedam wal ende verfeh
get toerde vonden die dan ende voetvoers commen
van st. Joris brugge naek de voers³ dampvoorte
tusschen d'nyfch aldaer staende tusschen vordetich
Loe groende get costek van predicerruende
Willis. corbeke ende get derde vonden den dam offe
strate streckende vande wasbrugge naek get
casteel ende se waertek alse te liden tot in
secedende dat die voorn laer beke s. in dait inne
ende voorn int gebuych ende in wosseffu van sijn
siek graet e omme ende tusschen de beerke
van sijn voers³ Heerzooft ende der sijn tusschen vordetich

Chambrek 1646 1796
d'nyfch meerschen - daer naer
Coffin vanden vordetich
J. v. d. B. 1712
1796
1650

eigendom was van Jacques en waar wellicht ook vroeger al bellen of kleine klokken gegoten werden, had een uitgang vlak bij deze brug (SAG, Reeks 301, nr. 164). Misschien vormt dit de verklaring van de naam voor de brug op die plaats.

¹³ SAG, Reeks 400 nr. 151, Stadsrekeningen 1638-1639, f. 191v. In een eerdere studie werd het foutieve vermoeden geuit dat dit bouwsel aan de overzijde van de Leie gesitueerd was (DEVRIESE, L., *Zeventiende-eeuwse huisgevels in de Waterwijk. Lokalisatie aan de hand van 17de-eeuwse bouwsubsidies. In: Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996, jg. 20, nr. 2, p. 18).

¹⁴ In 1638 werd aan 32 huizen voor nieuwbouw of meestal grote verbouwingen, in totaal 241 pond toegekend. De beneficiant aan de Minne-meersbrug kreeg 20 pond in dat jaar (Cfr. VAN RIJSEL, D., *De Gentse huishuren tussen 1500 en 1795*. In: *Pro Civitate* historische uitgaven, Reeks in-8, nr. 15, Brussel, 1967, p. 79).

¹⁵ In sommige documenten werd de naam, zoals toen de gewoonte was, vernederlandst of vergentst tot Roelandts, hetgeen in dit geval eenvoudig was.

¹⁶ Veelbetekenend hierbij is dat Jacques van Laerebeke en Cornelis Rulandts reeds samen optreden in het oudste bewaarde document omtrent de koperfabriek, een

uittreksel van de notulen van de zitting van het college op 24 oktober 1637, eigenlijk een voorontwerp van het uiteindelijke contract. In een document opgemaakt na de dood van Rulandts heet het: *by contracte vanden XVII Marty 1638 hebben Jacques ende Livinus van Laerebeke op den naam van Cornelis Rulandts fs. Niclays, emmers zijn zij ghesuccedeert inde plaetse vanden selven Rulandts, ende ghecontracteert met mijne heeren Schepenen*, etc.

¹⁷ Zekerheid hieromtrent hebben we niet. Deze veronderstelling is afgeleid uit het feit dat de brug over de Ottogracht ter hoogte van de Goudstraat al in de 16de en vroege 17de eeuw, waar de familie toen vermoedelijk woonde, Bellemakersbrugje genoemd werd (DE POTTER, F., 1992, dl. 6, p. 472).

¹⁸ DHANENS, E. *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen. V. De Sint-Baafskathedraal*, Gent 1965, nrs. 53, 55, 65 en 579.

¹⁹ HOLLEBOSCH-VAN RECK, 1975, p. 354, nr. 602, afb. 43.

²⁰ VAN WERVEKE, H. *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, p. 83-96.

²¹ SAG, Nota's Van Werveke, Minne-meersch nr. 208.

²² De grootste cijns werd betaald door de Baudelo-abdij. De vercijszing gebeurde aan het in die plaats in de Waterwijk sinds eeuwen geldende tarief

van 10 denier parisis per voet straatlengte.

²³ Berekend aan de hand van de opgave door landmeter De Buck in 1575 (reproductie in DESEYN, G., 1989, p. 34): 239 (vierkante) roeden x 0,14853 = 35,5 are.

²⁴ DIERICX, C. L., *Mémoires sur la Ville de Gand*, Gent, 1815, deel II, p. 207-208; DESEYN, G., 1989, p. 32.

²⁵ SAG, Reeks 152, Stedecijnzen nr. 13, f. 488-489v. Hierin is het jaartal 1586 te vinden. Een landmeterskaart uit 1575 bewijst echter dat de lange grondstrook reeds eerder als blekerij gebruikt werd (DESEYN, G., 1989, p. 34).

²⁶ SAG, Reeks 152, Erfelijke stadscijnzen nr. 16, f. 134v.

²⁷ SAG, Reeks 536, Acten van erscheiders nr. 3.

²⁸ Deze lang verdwenen schouwmantel geniet enige bekendheid. Hij werd er klaarblijkelijk door van Laerebeke en niet door de Hertog van Marlborough geïnstalleerd toen die, of althans zijn soldaten, er bivakkeerden in 1709 (Zie hieromtrent bij DESEYN, G., 1989, p. 33).

²⁹ Vermoedelijk werden de werken pas in 1644 uitgevoerd: *Betaelt Pieter van de Walle de somme van 2 pond grooten over het wijngelt by hem gewonnen alst minst inneghestelt hebbende de nieuwe caye van het coperhuys tot ande Minne-meerschbrughe* (SAG, Reeks 400,

Stadsrekeningen 1644-1645).

³⁰ SAG, Reeks 114, Diverse rekwesten nr. 2. Aanvraag van Cornelis Roelandt uit 1638.

³¹ SAG, Reeks 301, Jaarregisters van de Keure nr. 74, 161v; DIERICX, C. L., *Mémoires sur la Ville de Gand*, 1815, deel 2, p. 477-480; DESEYN, G., *Gentse Getijdemolens*, Gent, 1988, p. 18-20.

³² Vermoedelijk de papiermolen die toebehoorde aan Pieter De Keysere. Deze had reeds in 1563 opgehouden te functioneren als papiermolen (SAG, Reeks 152, Erfelijke stadscijnzen nr. 10, f. 121v.)

³³ Diericx, C. L., *Mémoires sur la Ville de Gand*, Gent 1815, deel 2, p. 477.

³⁴ SAG, Reeks 152, Erfelijke stadscijnzen nr. 16, f. 134v.

³⁵ Afschrift in SAG, Reeks 533 nr. 111.

³⁶ DESEYN, G., *Bouwen voor de Industrie. Een verkenning in het Manchester van het vasteland*, Gent 1989, pp. 136, 147.

³⁷ FRIS, V., *Histoire de Gand*, 2de uitg., Gent, 1930, p. 237.

³⁸ SAG, Reeks 400, Stadsrekeningen 1648 nr. 163, f. 130v^o. Geen betalingen aan Van Laerebeke terug te vinden in de daaropvolgende nummers 164-172 (1656), en evenmin in de eerdere rekeningen nr. 155 (1640-1641) tot 162.

Volgens de Nota's vander Haeghen in SAG werd er in 1657 nog een tweede contract voor de levering van 12.000 pond

metaalmunitie, ditmaal aan de lagere prijs van 17 groot per pond, met de Stad afgesloten met Lieven van Laerebeke. Dit was na de dood van zijn broer in 1656.

³⁹ SAG, Reeks 533, nr. 111.

⁴⁰ Volgens Y. Hollebosch – Van Reck (1975, p. 334) werden er in 1639 twee klokken door Jan (?) van Laerebeke gegoten voor Sint-Pieters.

⁴¹ SAG, Reeks 533, nr. 111.

⁴² DE POTTER, 1883, deel I, p. 527-529.

⁴³ SAG, Reeks 536, Acten van erfscheiders nr. 2, 1638.

⁴⁴ SAG, Reeks 536, Acten van erfscheiders nr. 3, 1658.

⁴⁵ SAG, Reeks 332, Minuten van staten van goed nr. 94, bundel 2. Een bijna identieke versie hiervan in SAG, Reeks 330, Staten van goed nr. 163, f. 173-180v.

⁴⁶ VAN RIJSEL, D., 1967, p. 76 en 30.

⁴⁷ SAG, Reeks 332 nr. 97, bundel 9.

⁴⁸ VAN RIJSEL, D., 1967, p. 30.

⁴⁹ Afschrift in SAG, Reeks 533 nr. 111.

⁵⁰ HOLLEBOSCH-VAN RECK, Y., 1975, p. 307.

⁵¹ VAN MOLLE, J. *Inleiding tot de tentoonstellingscatalogus De Koperkunst*, Gent, 1961, p. 10-11.

⁵² DESEYN, G., *Bouwen voor de Industrie. Een verkenning in het Manchester van het vasteland*, Gent 1989, pp. 209-215 (lijst van de voornaamste ijzer- en kopergieters 1772-1843, p. 214)

⁵³ Meestal werd er verondersteld dat de schoorsteen bij een kalkoven zou gehoord hebben. Op die plaats is echter nooit enige activiteit van die aard geweest.

Wel was er recht daartegenover, in het nu verdwenen bouw-blokje aan de overzijde van de straat aan de voet van de Minne-meersbrug, aan het einde van de 17de eeuw een kalkschuur gevestigd (DESEIJN, G., *Bouwen voor de Industrie. Een verkenning in het Manchester van het vasteland*, Gent 1889, p.33)

⁵⁴ DESEIJN G., *De Barakken. Ontwikkeling van een vroeg-industriële site*. Tijdschrift voor Industriële Cultuur, Gent 1993, jg. 11 nr. 3 (deel 43), p. 13-20

⁵⁵ SAG, fotoverzameling en archief van de Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, afd. Minne-meers. Brief van A. Van Werveke met aanhef: 'On démolit la maison à très grande cheminée près du Pont du Pré

d'Amour' (30 juni 1923). Ook Van Werveke, die nochtans tal van archiefgegevens verzameld had omtrent de kopergietery, legde blijkbaar de link niet tussen de schoorsteen en de gietery.

⁵⁵ EVERAERT, G., persoonlijke mededeling.

**NEGENTIENDE EEUWSE
KOPERSLAGERS
VERVAARDIGDEN
HONDERD-EN-ÉÉN
VOORWERPEN,
APPARATEN EN
TOESTELLEN.
LITHOGRAFISCH
ZOGENAAMD
PORSELEINKAARTJE
VAN KOPERSLAGER
MARCEL VAN
BLEYENBERGHE UIT DE
SLEEPSTRAAT TE GENT.**
(lithografie Gyselinck, Gent
SAG, repro MIAT)

